

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ / ARTICLES AND TREATISES

UDC
UDC
UDC
https:
ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАД

СТРАТЕШКА КУЛТУРА И
НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ

ВЕЉКО БЛАГОЈЕВИЋ

Универзитет одбране
Институт за стратегијска истраживања
Незнаног јунака 38, Београд, Србија
veljko_bлагоjevic_55@hotmail.com

САЖЕТАК: Концептуализација стратешке културе, као релативно нових студија, представља изазов за савремену научну мисао. Комплексност чинилаца стратешке културе и њихова сложена међузависност чини процес њеног схватања и дефинисања изузетно сложеним и готово неухватљивим. Међутим, чињеница да је концепт стратешке културе прихваћен и да се користи у пракси указује на неопходност њеног изучавања без обзира на методолошке проблеме и недостатке везане за приступачност релевантним подацима проблематике националне безбедности. Управо је циљ овог рада да се сагледају и анализирају кључни утицаји стратешке културе на систем националне безбедности. С једне стране, реч је о чиниоцу који дугорочно утиче на изградњу и функционисање система националне безбедности. С друге, то је и аналитички инструмент којим се предвиђа понашање актера међународне политике. Извесно је да се са стратешком културом, свесно или не, сусрећу одлучиоци на државном нивоу, врхунски менаџмент система безбедности, аналитичари обавештајних и безбедносних служби и високи војни руководиоци. Ово су више него довољни аргументи да се наведеној проблематици поклони пажња научне и стручне јавности.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: национални идентитет, стратешка култура, национална безбедност, систем безбедности, међународни односи

„Добра стратегија претпоставља добру антропологију и социологију”

Бернард Броди

КОНСТИТУИСАЊЕ КОНЦЕПТА СТРАТЕШКЕ КУЛТУРЕ И СРОДНИ ПОЈМОВИ

Студије стратешке културе у Србији нису се у довољној мери још афирмисале, а сâм појам стратешке културе није у потпуности одређен. Зато постоји потреба да се наведени појам и његов историјски развој подробније објасни и на тај начин приближи нашој стручној и научној заједници. То није једноставан задатак, јер је реч о веома сложенем и свеобухватном појму, који се код нас најчешће схвата у ужем значењу, који углавном подразумева његов војни аспект. Намера је да се сагледају и други садржаји појма стратешке културе и да се они доведу у корелацију с националном безбедношћу, као и да се истакне значај стратешке културе у међународним односима. У крајњем, намера је да се нагласи значај уважавања стратешке културе у процесу доношења стратешких одлука, када доносиоци одлука разматрају дугорочна решења од интереса за националну безбедност и одбрану.

Термин „стратешка култура” први пут је употребио Џек Снајдер (Snyder) 1977. године, иако је много пре њега већ постојала свест о значају познавања противника и сопствених снага и могућности, а у оквиру тога посебно је био анализиран начин на који ће противник настојати да обезбеди реализацију сопствених интереса у миру и евентуалном рату.¹ Појам стратешке културе изведен је из концепта политичке културе, којом су се теоретичари и практичари интензивно бавили превасходно због идеолошке поделе света од раних педесетих година 20. века до краја Хладног рата. Тада се дефинишу различити појмови, међу којима је и идеја о националном стилу, који подразумева да конкретна култура треба да подстакне посебан стил у свеукупном политичком промишљању и деловању [Gray 1984: 27].

Снајдер је имао потребу да се на научно заснован начин одреди према тада кључном питању вероватноће совјетског нуклеарног удара и на који начин Сједињене Америчке Државе могу да делују одвраћајуће на стратегијском нивоу. Овако круцијална питања, која су према свом значају далеко надилазила анализе доктринарних докумената Совјета, јер је у игри било самоуништење читаве људске цивилизације, нужно су морала бити „подржана” квалитетним методолошким поступком „дубинске” анализе не само комунистичке елите већ и читавог совјетског друштва. Наведени методолошки поступак „принудио” је Снајдера да осмисли и дефинише нови појам који би се односио на синтезу резултата наведеног истраживања. Он је стратешку културу дефинисао као „укупни збир идеала, условних емотивних одговора и образаца уобичајеног понашања које су припадници једне националне стратешке заједнице усво-

¹ Иако је у многим радовима теоретичара стратегија уочена повезаност безбедности и одбране с културом (а јавља се већ у радовима Тукидида, Сун Цуа, затим Клаузевича па све до модерног доба), нико до Снајдера није именовao и дефинисао садржај наведеног појма.

јили учењем или опонашањем и који су им заједнички онда када је реч о (нуклеарној) стратегији” [Snyder 1977: 5]. Иако често оспораван, поготово у првим годинама постојања, термин „стратешка култура” постепено је постао саставни део терминологије међународних односа (Табела 1).

Табела 1. Концептуализација стратешке културе

Национална култура Чиниоци везани за безбедност
Самоспознаја: Како нација доживљава саму себе, односно особине њиховог националног карактера, њихових планираних регионалних и глобалних улога, као и перцепција њихове коначне судбине.
Вредности: Приоритети материјалних и/или идејних фактора који су изабрани у односу на друге опције у функционалној анализи уложеног и користи.
Правила: Усвојени и очекивани модели понашања.
Светоназор: Веровања (истинита или погрешна) и искуства или недостатак искуства на који начин се посматра свет.

Извор: [Johnson 2006: 15]

Током протекле четири деценије, концепт стратешке културе постепено је добијао подршку у радовима политиколога који проучавају међународне односе, али у доброј мери остаје контроверзан за оне који траже опште или универзално разумевање таквих дискурса. Ипак, привукао је одређени број истраживача изван политичких наука. Током истог периода, сличан, али много старији концепт „националног стила” или националног начина ратовања, постао је општеприхваћен међу војним историчарима и војним аналитичарима. Овај појам се разматра у литератури која је развијена ван дискурса о стратешкој култури, баш као што политиколози који се баве стратешком културом ретко пишу радове који ту област повезују с националним начинима ратовања. Као што то чине историчари који разматрају исте догађаје, а долазе до различитих закључака, што је последица различитих вредносних система, светоназора и сензибилитета, тако и теоретичари који се баве стратешком културом, били свестни тога или не, имају свој вредносни систем који их усмерава на различите чиниоце и приоритете. У теоријском приступу стратешкој култури већина истраживача се слаже са Церемијем Блеком (Black), који је упозорио на избегавање „претерано конзистентне употребе стратешке културе, концепта чија променљивост у многоме зависи од примене одређеног степена флексибилности” [Johnson 2006: 7].

Теоретичари који су се бавили овом проблематиком утврдили су да фактори попут географије, историје, приступа технологији, искустава у погледу типова владавине, верске традиције и слично стварају идентитет, вредности и норме које чине националну културу. Стратешку културу детерминишу они фактори националне културе који су повезани с безбедносном проблематиком. Најзначајнији извори стратешке културе, према Џени Џонсон (Jeannie L. Johnson), представљени су следећим шематским приказом (Табела 2).

Табела 2. Извори стратешке културе

Идеологија Непријатељско/пријатељско окружење	Демографија	Глобалне вредности
Клима Улога/позиција у међународном поретку	Интерпретација сопствене историје	
Религија/е	Интеракција са другим народима	Утицајне књиге
Националне трагедије/несреће	Обичаји наслеђени од освајача	Географија
Национални ресурси	Регионалне традиције	Приступ технологији
Образовање	Здравствено стање популације	
Историја политичког система		

Извор: [Johnson 2006: 15]

Стратешка култура представља својеврстан израз културе друштва, посебно политичке, и битно утиче на стратешко мишљење, као и на формулацију и спровођење националних стратегија. То чини сваку државу посебном и различитом у односу на друге субјекте међународних односа. Међутим, то не искључује и заједничко историјско наслеђе појединих региона, као што су Скандинавија, Западна или Централна Европа, у којима постоји извешан степен сличности културолошких ставова који упућују на преовлађујуће интересе за сарадњом. Ова чињеница јасно указује да, поред извесних специфичности стратешке културе сваке нације, постоји и извешан степен спремности на сарадњу и свест о упућености на друге међународне субјекте у реализацији заједничких циљева. Што су ближа заједничка историја, искуства и свеукупна културна баштина, могућности разумевања и сарадње су израженије.

Један од првих резултата расправе о стратешкој култури био је дефинисање самог појма. Постојали су многи аутори који нису прихватили дефиниције стратешке културе 1970-их, 1980-их и раних 1990-их година, јер су дефиниције указивале на ужи садржај појма, углавном је сводиле на војну културу или културу владиних доносилаца одлука, односно релативно малобројне елите која доприноси дискурсу о одбрани, а која се у појединим државама назива „стратешка заједница”. Савремена схватања термина стратешке културе подразумевају много обимнији садржај, који обезбеђује свеобухватније сагледавање и представља коректнију основу за теоријска разматрања. Она се углавном фокусирају на владине политике о кључним стратешким опредељењима, попут оружја за масовно уништење, и њихове корелације са базичном, општом или свеукупном културом друштва. Режији, па чак и тоталитарни, не могу да дугорочно функционишу без узимања у обзир опште културе и преовлађујућег јавног мњења. То би било исто као да хоћете да играте фудбал, а да не познајете правила игре везана за офсајд, казнени простор или корнер. Они морају да делују у складу с постојећим емоцијама, метафорама, митовима, идеолошким дискурсима и „лекцијама из прошлости”, који су иманентни друштвеној култури. Истовремено, они су сами део те и такве културе, јер се у њима налазе све усвојене идеје, уверења и референтна становишта [Johnson et al. 2009: 12].

Познати теоретичар који се бави теоријским аспектима концепта стратешке културе Колин Греј, овај појам дефинише као „размишљања и акције када је у питању употреба силе, а које проистичу из перцепције националног историјског искуства” [Grey 1984: 26]. Кључна полазишта његовог бављења овим концептом су следећа: 1) Концепт стратешке културе је користан алат за боље разумевање нас самих, других, и како нас други виде; 2) Као што нас културна свест може просветлити, тако може и да ограничи разумевање и ограничи опције решавања проблема; и 3) Ограничено разумевање стратешке културе других може бити врло опасно за међународни мир и безбедност. За разлику од Снајдера, Колин Греј поклања већу пажњу и америчкој стратешкој култури, а не само схватању стратешке културе других актера међународне политике². Греј сматра да се америчка стратешка култура односи на преовлађујуће ставове теоријских разматрања и практичног деловања везаних за употребу силе [Gray 1984: 26–28].

Многи теоретичари су покушали да дају свој допринос у дебати о дефинисању стратешке културе (Табела 3).

Табела 3. Карактеристичне дефиниције стратешке културе

Џек Снајдер (Jack Snyder)	„Укупни збир идеала, условних емотивних одговора и образаца уобичајеног понашања које су припадници једне националне стратешке заједнице усвојили учењем или опонашањем и који су им заједнички онда када је реч о нуклеарној стратегији” (1977).
Кен Бут (Ken Booth)	„Национална традиција, вредности, ставови, навике, симболи, образци понашања, достигнућа и посебности у начинима на које се прилагођавају окружењу и решавају проблеме који се односе на претњу или употребу силе” (1990).
Алистер Џонстон (Alastair Johnston)	„Интегрисани систем симбола (нпр. структура аргументације, језички стил, аналогии, метафоре) који је у функцији изградње свеобухватних и дугорочних стратешких опредељења формирајући концепте улоге и ефикасности војне силе у међудржавним односима на такав начин да те концепције буду засноване на чињеницама и да стратегијска опредељења делују усаглашено, реалистично и ефикасно” (1995).
Колин Греј (Colin Gray)	„Дугорочно усвојене друштвене идеје, ставови, традиције, начин размишљања и преовлађујућег начина мање или више специфичног односа према географски оријентисаном приступу безбедносне заједнице која има заједничко историјско искуство” (1999).
Кери Лонгхурст (Kerry Longhurst)	„Специфичан скуп уверења и ставова о употреби силе, те праксе везане за употребу силе, који постоје у оквиру једне групе и који се временом развијају кроз јединствени дугорочни историјски процес” (2004).

Извор: [Sondhaus 2006: 124]

² „Таква култура указује на начине мишљења и акције повезане са силом, који произилазе из националног историјског искуства, тежње за културним конформизмом (као Американац, ко сам ја и како би требало да се осећам, мислим и понашам?) и из многих и различитих америчких искустава (географије, историје, политичке филозофије и праксе, као и начина живота) који одређују америчку културу”.

Значајно је нагласити постојање различитих субкултура унутар националне културе, које се заснивају на заједничким референтним ставовима и традицији, али често крију дубока неслагања која су везана за неке од њихових импликација. Оно што се у савременој политици нејасно назива левицом и десницом има тенденцију да буде повезано с одређивањем приоритета и различитих вредности. У случају српске политичке сцене, левица ће другачије вредновати догађаје из октобра 2000. године у односу на корпус „демократских партија”, али ће обе извесно наведени догађај узимати као кључан за изградњу сопственог политичког идентитета.

Слично је и с другим социјалним групама које формирају заједничку субкултуру, попут верских заједница или еколошких покрета, који ће своје ставове према одређеним догађајима или процесима формирати кроз призму партикуларних вредносних система. Дobar и опште познат пример је однос различитих субкултура у Сједињеним Америчким Државама по питању Вијетнамског рата. Док су групације које су се противиле рату заступале ставове да САД није ни требало да се ангажује у овом рату и да је њихов пораз био предодређен у етичком смислу, с друге стране, групације окупљене углавном око војноиндустријског комплекса сматрале су да су САД једноставно морале да одаберу другачију стратегију за борбу против комунизма у Индокини [Johnson et al. 2009: 14].

РАЗВОЈ КОНЦЕПТА И ЧИНИОЦИ СТРАТЕШКЕ КУЛТУРЕ

Развој теорије стратешке културе, као релативно новог концепта и аналитичког алата стратешких студија и међународних односа, суштински је заснован на теорији бихејвиоризма. Стога се може рећи да концепт стратешке културе дели све позитивне аспекте бихејвиоризма, али и иманентне недостатке и недоречености овог приступа тумачења политичким наукама. За контекст изучавања стратешке културе посебно је значајно питање проучавања људског деловања које представља узајамно деловање рационалних и ирационалних компоненти људског понашања у политици. Студије стратешке културе суштински настоје да одговоре на питања „колективног свесног и несвесног” које баштини свака национална култура у односу на проблематику безбедности и употребе силе.

За увид у динамику развоја студија стратешке културе најчешће се користи приступ Џонстона, који подразумева класификацију на три генерације теоретичара стратешке културе. Прва генерација настаје крајем 70-их и почетком 80-их година прошлог века и карактерише је скоро искључива усмереност на совјетску доктрину ограниченог нуклеарног удара и кључне чиниоце историјског, политичког и културног искуства и географије коју су „изнедрили” наведену доктрину. Снага прве генерације лежи у њиховој моћи предвиђања у кључним сегментима употребе нуклеарног оружја. Међутим, управо у објашњавању кључних разлога лежи и највећи недостатак који Џонстон уочава у концепту „механичког детерминизма” који је коришћен приликом објашњавања односа између културе

и понашања. Истакнути представници су: Џек Снајдер (Jack Snider), Колин Греј (Colin Gray), Дејвид Џонс (David Jones), Кен Бут (Ken Booth). Друга генерација теоретичара, која се јавља средином 80-их година, стратешку културу доживљава као оруђе политичке елите за остваривање сопствених интереса у процесу доношења стратешких одлука. Суштинска одредница њиховог теоријског схватања је да постоји разлика између онога што политичке елите прокламују и онога неизреченог, онога што суштински покреће на деловање. Бредли Клајн је, на пример, усмерио пажњу на разлику између реторике и намере, тврдећи да је дефанзивна природа америчке војне доктрине варка која треба да објасни амерички стратешки став, док је „реална” стратегија далеко опаснија и односи се на спремност да се употреби сила како би се заштитила хегемонија. Стратешка култура се посматра као средство политичке хегемоније и она подразумева стратегију која је декларативна и представља средство за легитимизацију одлука које доноси политичка елита. Оперативне стратегије или доктрине, које следе стратегијска документа, представљају одраз интереса оних који је формулишу. У том смислу, декларативна стратегија има суштинску улогу да се само лингвистички и културално уобличи и „политички коректно” уреди оперативне стратегије и створе политички услови за реализацију намера политичких елита. Њихов фокус се суштински заснива на изучавању међузависности између симболичког дискурса, стратешке културе и понашања држава у међународној политици. Представници друге генерације теоретичара су: Роберт Кокс (Robert W. Cox), Бредли Клајн (Bradley Klein) и Роберт Лакам (Robert Luckham) [Johnston 1995: 36–43].

Трећа генерација настаје 1990-их година, и настоји да изучавање стратешке културе подигне на виши ниво научне заснованости путем провере хипотеза, увођењем разноврсних интервенишућих варијабли и анализама великог броја студија случаја. Они стратешку културу у хипотезама стављају на место независне варијабле док зависна варијабла представља одговор на практично питање објашњења кључних стратешких одлука једне нације. Кључни проблеми које ни они нису решили, а због којих је и даље врло отежана „објективна и свеобухватна” анализа стратешке културе и упитна њена валидност, представља широк спектар стратешког избора који се креће у зависности од квантума моћи субјекта, од пуког преживљавања до максимализације моћи. С друге стране, евидентан је недостатак зависне варијабле који би обезбедио објективно „мерење” и проверу сазнања разлога усвајања конкретне одлуке у спектру различитих стратешких одговора који су били на располагању. Представници ове генерације акценат стављају на изучавање организационе културе, чиме се формирају кључне претпоставке за објективизацију изучавања стратешке културе, која пледира да, у крајњем, предвиди понашање међународних субјеката. Управо организациона култура умногоме детерминише начине на који ће стратегија бити реализована, имајући у виду које врсте објашњења су у њој понуђене. Представници треће генерације су: Алистер Џонстон (Alastair Jan Johnston), Елизабет Кир (Elizabeth Kier), Џефри Легро (Jeffrey W. Legro) [Johnston 1995: 36–43; Biehl et al. 2013: 9–11] (Табела 4).

Табела 4. Приступ „треће генерације” стратешкој култури европских држава

Димензија	Стратешка култура као манифестација државности	Стратешка култура као међународна трговина	Заштита и пројектовање државне моћи
Ниво амбиције у међународној безбедносној политици	Релативно висока (често „потезање више од потенцијала”)	Ниско до умерено (активности од који се очекују индиректни ефекти)	Висока
Обим ангажовања за извршиоце у процесу доношења одлука	Стриктно легислативно уређење	Стриктно легислативно уређење	Флексибилност у већини случајева, јаке неформалне везе између извршних и легислативних органа
Спољнополитичка оријентација	Тенденција према ЕУ	Функционално према НАТО колективној одбрани, а за остало ЕУ	Снажно залагање за НАТО или за ЕУ
Спремност за употребу војне силе	Ниска	Висока за одбрамбене циљеве, а ниска за кризни менаџмент	Висока
Државе	Аустрија, Кипар, Финска, Мађарска, Португалија, Ирска, Малта, Луксембург	Белгија, Бугарска, Чешка, Естонија, Немачка, Италија, Литванија, Летонија, Румунија, Словачка, Словенија, Шпанија	Данска, Француска, Грчка, Холандија, Пољска, Шведска, Турска, Уједињено Краљевство

Извор: [Biehl et al. 2013: 394]

„Отац” концепта стратешке културе Џек Снајдер се при самом концепирању садржине појма одредио према изворима, чиниоцима, који утичу на формирање стратешког културног идентитета. То су извори које је Снајдер класификовао на следећи начин: „1) физички чиниоци (географија, клима, природни ресурси, генерацијске промене и технологија), 2) политички чиниоци (искуство, политички систем, веровања, елите и војна организација), и 3) социо-културни митови, симболи и писани споменици” [Симић 2009: 183].

Дерел Холвет, неколико деценија касније, допуњава листу чинилаца који утичу на стратешку културу следећим факторима: 1) „природом организација повезаних за безбедност, 2) кључним текстовима који указују на очекиване, „праве” стратешке поступке, 3) транснационалним нормама, 4) генерацијским променама, и 5) улогом технологије” [Howlett et al. 2005: 121–140].

Аутори који су се бавили изучавањем стратешке културе скандинавских држава, поред наведених, истичу важност следећих чинилаца на стратешко промишљање и понашање: 1) типа политике и политичког система (нпр. да ли је „либерална или комунистичка”, централизована или децентрализована, „отворена” или „затворена”, као и да ли је плуралистичка или

у њој доминира малобројна елита), 2) заједничке вредности и сличности у политичкој култури, и 3) у регионалним организацијама (НАТО, ЕУ, ОДКБ) [Howlett et al. 2005: 121–140].

Већина теоретичара који се баве изучавањем стратешке културе се, у мањој или већој мери, слажу о чиниоцима стратешке културе који се у зависности од аутора само другачије систематизују и по томе што је приоритет додељеног значаја одређеним чиниоцима другачији (Табела 5). Као један од најприкладније систематизованих приказа чиниоца стратешке културе треба издвојити следећи:

Табела 5. Кључни чиниоци стратешке културе

Физички	Политички	Социолошко-културолошки
Географски положај	Историјско искуство	Митови и симболи
Клима	Политички систем	Писани садржаји (литерарно наслеђе)
Природни ресурси	Веровања политичке елите	
Демографске тенденције	Војна организација	
Технологија		
(Утицај транснационалних снага и нормативних притисака)		

Извор: [Baylis et al. 2013: 83]

Јасно је да наведени „унутрашњи” чиниоци имају интерактивне везе и односе, али се као посебно значајан чинилац издваја утицај тзв. транснационалних снага који укључује међународне организације и транснационалне компаније, чији значај расте у савременим, глобализованим, међународним односима.

СТРАТЕШКА КУЛТУРА И НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ

Национални стил, дакле, представља појам који је претеча модерног термина стратешка култура. Тај концепт, на чији се континуитет или изградњу позивају теоретичари, суштински представља преовладавајућа поимања безбедности и континуитет деловања у области безбедности и одбране који „функционише” довољно добро за одређену нацију [Gray 1984: 29]. За формирање стратешке културе, осим историјског наслеђа, географских одлика, карактера институција и елита, за обликовање и преношење елемената стратешке културе и њихово коришћење у стратегијским документима, као и спољнополитичком одлучивању и понашању, важну улогу играју и лидери или кључни људи, као што су саветници, стратежи и др. (Табела 6). Историја бележи оне моменте када лидери, иако обраћају пажњу на дубоко укоревана веровања, одаберу да ли ће се позвати на елементе традиционалне стратешке културе, или ће покушати да крену даље од граница прихватљивих (одобрених) параметара и принципа у спољнополитичком деловању.

Табела 6. Однос према питању трајности и/или променљивости стратешке културе

Џек Снајдер (Jack Snyder)	„Промене ... се неће догодити као одговор на промењено стратегијско окружење, већ индиректно и у складу са раније успостављеним веровањима” (1977).
Кен Бут (Ken Booth)	„Надживеће све изузев крупних промена у војној технологији, националних споразума или међународног окружења” (1990).
Алистер Џонстон (Alastair Johnston)	„Њена еволуција (чак и нестанак) се може пратити кроз време, све док се може уочити да се генерације доносилаца одлука имају консензус и деле основне постулате стратешке културе” (1995).
Колин Греј (Colin Gray)	„Може се мењати током времена, како се стичу нова искуства, која се постепено усвајају и постају део културе. Ипак, невоље не могу да промене културу” (1999).
Кери Лонгхурст (Kerry Longhurst)	„Постојана је у протоку времена, има тенденцију да надживи време у којој је настала, иако није константна нити статична” (2004).

Извор: [Sondhaus 2006: 124]

Мора се признати да, за сада, није научно доказана корисност студија стратешке културе. За то постоји мноштво разлога, почев од чињенице да је реч о релативно новом појму, преко методолошких тешкоћа везаних за „мерење” утицаја и значаја стратешке културе, до њене суштине која је повезана с дугорочним и суштинским питањима националне безбедности које су, по природи ствари, под одређеним „режимом” заштите тајних података.

Неке од архива везаних за период Хладног рата већ су доступне за коришћење и анализу, али је питање да ли је то довољно за генерисање веродостојности закључака о корисности концепта стратешке културе. И поред значајних ограничења која су наведена, изгледа сасвим прикладно тврдити да постоји несумњива корист од следећих потенцијала које нуди стратешка култура: а) адекватан теоријски концепт који пружа могућност за боље разумевање сопствених и других култура сагледаваних у локалним терминима; б) побољшана способност препознавања (дуго) трајних мотивационих политика и, с тим у вези, већи степен поузданости дугорочног предвиђања; в) јачање способности за квалитетнију комуникацију и адекватније саопштавање намера партнерима у међународној политици, и г) побољшана способност да се схвати како други процењују значење одређених догађаја или процеса [Gray 1984: 28].

Ипак, поред наведених разлога треба истаћи још један значајан разлог за изучавање концепта стратешке културе, који ненуди научна мисао, већ пракса. Реч је о томе да многе државе ангажују научне институте (тзв. тинк-тенкове) да изучавају стратешке културе народа који живе у регионима који су од интереса за реализацију њихових стратешких интереса. Дакле, може се рећи да успостављена пракса у реалним условима савременог друштва представља врхунско мерило сваког теоријског концепта, како то схватају припадници филозофске школе дијалектичког матери-

јализма, и да је научно разматрање концепта стратешке културе оправдано [Поузн 1992: 36–39].

Дејвид Вајтал с правом истиче да је важан критеријум за мерење снаге или слабости неког актера међународних односа „капацитет (...) да, с једне стране, издржи притисак, а, са друге стране, његова способност да следи сопствену политику [Тоје 2009: 5]. Као што је јасно представљено претходним цитатом, готово сва питања на које може да одговори квалитетна анализа стратешке културе су у делокругу обавештајних служби, односно обавештајних заједница.

Оправдано је поставити питање: „Како се истражују такве наизглед субјективне варијабле?” Истраживање културе, пошто се односи на безбедносна питања, није често примењивана форма у политичким наукама. Зато су аналитичари који се баве изучавањем стратешке културе морали да користе методологију других дисциплина, посебно етнографије и социологије, које често подразумевају коришћење техника као што су интервјуи и фокус групе. „Затворени” режими нису основ који се лако подвргава неким од ових механизма, али се морају користити креативнија решења.

Неке од инструмената могу применити појединци, док други захтевају ресурсе читавих институција. Обавештајни послови убедљиве већине држава претежно су усмерени на политичку, економску, сигурносну и лидерску анализу актера међународне политике. Њихови аналитичари се ретко оспособљавају у специфичним вештинама истраживања културних података и не постоје задужења да се открију параметри рационалности страних друштава. Аналитичари често препознају потребу да знају неке основне информације о страниој култури и сами је траже, али ова пракса је веома ретко институционализована, нити јој се придаје много пажње, као ни ресурси. Крајња последица је да обавештајна заједница може да погрешно процени ситуацију [Gray 1990: 44–55].

Разумевање културе је од суштинске важности у предвиђању догађаја, изградњи поверења, ангажовању у процесима преговарања и читавом низу других активности спољне политике. Уосталом, неке од кључних циљева стратегије националне безбедности и борбе против тероризма, као што је „борба за срца и умове”, нису у позицији да реализују системи националне безбедности којима је стратешка култура других народа непознаница. Што се више усавршавају методе анализе стратешке културе, то ће она постајати још атрактивнија за институције које спроводе анализе потребне спољној политици, дипломатским и обавештајним круговима и систему одбране. Многобројне студије случаја које израђују индивидуални истраживачи пружиле основу за лансирање свеобухватнијих анализа. Транспарентност методологије важна је за свако научно истраживање. Један од будућих захтева студија стратешке културе, стога, треба да буде опис метода које се користе за утврђивање идеја о идентитету, вредностима, нормама и перцепцијама друштва о кључним безбедносним питањима [Johnson et al. 2009: 16–17].

Практичан значај стратешке културе може се сагледати на следећем примеру. Француски председник Никола Саркози приликом прве посете

немачкој канцеларки Ангели Меркел понудио је да размотри могућност да француско нуклеарно оружје буде саставни део заједничке безбедносне и одбрамбене политике Европске уније, што је тема коју су Французи понављали од касних 1950-их. Будући да Французи претпостављају да свака држава тежи поседовању нуклеарног наоружања, јер је оно ултимативни симбол одбране суверенитета, Саркози је претпостављао да и Немци имају ту жељу, посебно након уједињења. Био је изненађен што канцеларка Меркел није показала интерес за такву врсту статусног симбола. Анализом источнонемачке стратешке културе, из које потиче А. Меркел, лако се могао наслутити одговор, имајући у виду да је одрасла у култури у којој се сви ратови посматрају као апсолутно зло, а нуклеарно оружје као веома проблематично. У тој култури војска је у најбољем случају прихватљива као нужност у функцији одвраћања или одржавања мира у кризним регионима [Johnson et al. 2009: 14].

Наведени пример недвосмислено указује на чињеницу да ни најближи партнери, који суштински представљају кључну осовину Европске уније, сасвим извесно не разумеју једни друге у довољној мери. Последице наведеног догађаја нису велике, изузев демонстрације непрофесионализма дипломатског апарата, али јасно указују на дубоку дивергентност основних вредности стратешке културе кључних чланица Европске уније. Невоља у процењивању значаја стратешке културе лежи у чињеници да обавештајне службе углавном држе у тајности методологију обраде обавештајних података. То искључује транспарентност методологије као предуслова објективне анализе (Табела 7).

Табела 7. Значај стратешке културе у националној безбедности

Џек Снајдер (Jack Snyder)	„Усмерења и препоруке у односу на стратешка питања, утицај на формулисање стратешких питања, као и термине и концептуалне параметре стратешке дебате” (1977).
Кен Бут (Ken Booth)	„Помаже обликовање али не одређује како ће нација реаговати према другима на безбедносном плану. Помаже обликовању понашања по питањима као што су: употреба војске, осетљивост на спољне опасности, цивилно-војна сарадња и доктрина” (1990).
Алистер Џонстон (Alastair Johnston)	„Својеврсна ограничења у погледу опција” (ово не мора бити претпоставка – уколико се приступи флексибилно) (1995).
Колин Греј (Colin Gray)	„Изналажење објашњења у разноврсним обрасцима стратешког понашања. То је приручник за деловање. Стратешко понашање не може бити изнад стратешке културе” (1999).
Кери Лонгхурст (Kerry Longhurst)	„Утврђена или рефлектована у видљивој политичкој пракси” (2004).

Извор: [Sondhaus 2006: 125]

Све наведено поново указује на чувено запажање Ернеста Ренана током предавања на Сорбони 1882. године, који наводи да је погрешно

схватање историје незаобилазни део постојања једне нације [Јовићевић 1998]. Иако одређене карактеристике могу да се протежу кроз историју региона, већина историјских сећања одражава индивидуална искуства европских народа. Она су сувише тесно уплетена у ткиво индивидуалних националних држава да би могла послужити као основа за формирање заједничког стратешког идентитета којима теже поједине међународне организације као што су Европска унија или НАТО [Тоје 2009: 11].

Неспорне користи изучавања стратешке културе, које је дао Колин Греј још 1984. године, посебно добијају на значају након краја Хладног рата, јер с међународне сцене нестаје идеолошка подела света. Доба глобализације довело је у искушење Запад, предвођен Сједињеним Америчким Државама, да покушају да остатку света наметну сопствени „културни образац” и у том контексту сагледавано, потребу да се према потенцијалним противницима на међународној сцени ангажују коришћењем психолошких операција. Управо је стратешка култура та која обезбеђује „базу података и смерница” за примену стратегије сукоба ниског интензитета, посебно политичке подршке савезницима и психолошким операцијама. Готово је незамислива успешна примена стратегије ниског интензитета без изучавања стратешке културе „жртве”, која подразумева познавање његове традиције, митова и историјских лекција. Она је средство утицаја на гласачко тело државе према којој делују у мирнодопском периоду, али и убеђења политичких и војних елита, посебно током криза и евентуалном оружаном сукобу те могу одредити кључне групе на које треба вршити утицај и на који начин га реализовати. У дефинисању и тумачењу сопствене и стратешке културе других нација важни су кључни актери (Табела 8).

Табела 8. Кључни актери у концепту стратешке културе

Џек Снајдер (Jack Snyder)	„Чланови националне стратешке заједнице” (1977).
Кен Бут (Ken Booth)	„Најутицајнији ауторитети: политичка елита, војни естаблишмент, и/или јавно мњење” (1990).
Алистер Џонстон (Alastair Johnston)	„Доносиоци одлука”. Ангажују се „експерти из области стратегије, војни руководиоци и елита националне безбедности” (1995).
Колин Греј (Colin Gray)	„Специфична безбедносна заједница заснована на географским одредницама” (1999).
Кери Лонгхурст (Kerry Longhurst)	„Елите и доносиоци одлука са колективима” (2004).

Извор: [Sondhaus 2006: 125]

Имајући у виду да кључни актери стратешке културе суштински представљају „врх руководеће пирамиде” система безбедности и одбране, који се према правилу контраобавештајно штите, може се констатовати да је потврђена тврдња да је изучавање стратешке културе повезано с проблематиком националне безбедности. Савремени међународни односи,

чија је једна од главних карактеристика повећана међузависност до незамисливих граница, чине да значај стратешке културе у безбедносној теорији и пракси постаје насушна потреба. То је посебно значајно за „мале и средње” државе, каква је и Србија, које не располажу довољним квантумом моћи да реализују националне интересе у области безбедности без разумевања стратешке културе великих сила и суседа. Како је то рекао Колин Греј, „од културног незнања се не може створити врлина”.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Настала као амалгам историје, геополитике, могућности и система вредности, стратешка култура се у најопштијем смислу може представити као збир доминантних ставова и облика понашања. Она би требало да обезбеди процену могућих алтернатива и деловања актера у међународној политици и понуди њихово највероватније понашање у одређеним ситуацијама. Ипак, упитно је на који начин „измерити” утицај стратешке културе на доносиоце одлука и колико се они управљају рационалним промишљањем у процесу доношења одлука.

Историја људске цивилизације препуна је примера случајева занемаривања реалних опасности, као и ирационалних одлука политичких лидера које су узроковале огромне људске жртве и ратна разарања. Често се испоставило да доносиоци одлука нису располагали реалним проценама потенцијала и намера противника, али и могућности сопствених снага. Тако се, наизглед, рационално расуђивање доносиоца одлука, често испоставило као погрешно јер су одлуке доношене на основу премиса које нису биле веродостојне. Реч је, наравно, о погрешним проценама ресорних министарстава и обавештајних служби на основу којих се доносе одлуке. Овде се наизглед може закључити да се ради о „старој бољци” студија о међународним односима када је реч о ирационалним одлукама. Међутим, концепт стратешке културе има карактеристике које указују да наведена „бољка” међународних односа на неки начин може бити превазиђена, макар у виду констатације да су одређене националне културе и њихове политичке елите склоне доношењу ирационалних одлука.

Концепт стратешке културе током времена се „позиционирао” као аналитичко средство у спољној политици, а јачањем глобализације у области безбедности све више добија на значају. Извесно је да постоје проблеми у методолошком поступку који се примењује, али се стратешка култура неизоставно користи у аналитичком процесу већине субјеката система националне безбедности, без обзира постоји ли свест о томе или не. Ово су ваљани разлози да се студијама стратешке културе бави српска стручна и академска заједница. Уосталом, хтели ми то или не, други субјекти међународних односа нас анализирају, између осталих, и кроз призму стратешке културе.

ЗАХВАЛНОСТ

Чланак је резултат истраживања у оквиру пројекта Института за стратегијска истраживања „Стратешка култура као детерминанта националне безбедности у функцији подршке концепту војне неутралности”.

ЦИТИРАНИ ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Јовићевић, Миленко (1998). *Мит и сиварност – психологија археишиа*. Београд: Факултет организационих наука.
- Ђорђевић, Миодраг (2012). *Истраживање полиишке – Бихејвиористички присиуи*. Београд: Службени гласник.
- Поузн, Бери (1992). *Извори војне доктрине*. Београд: Војноиздавачки и новински центар.
- Симић, Драган Р. (2009). *Свејска Полиишка*, Београд: Факултет политичких наука.
- Тоје, Асле (2009). *Strateška kultura i reforma sektora bezbednosti: Strateška kultura kao analitički alat. Bezbednost Zapadnog Balkana*, IV, 14: 3–23.
- Baylis, John, J.; James Wirtz and Colin S. Gray (2013). *Strategy in the Contemporary World*. Oxford: Oxford University Press.
- Biehl, Heiko; Bastian Giegerich and Alexandra Jonas (ed.) (2013). *Strategic Cultures in Europe: Security and Defence Policies Across the Continent*. Potsdam: Springer.
- Gray, Colin S. (1990). *War, Peace and Victory – Strategy and Statecraft for the Next Century*. New York: Simon & Schuster.
- Gray, Colin S. (1984). *Comparative Strategic Culture. Parametars, Journal of the US Army War College*, XIV, 4: 26–34.
- Howlett, Darryl and Glenn John (2005). *Epilogue – Nordic Strategic Culture, Cooperation and Conflict. Journal of the Nordic International Study Association*, CXL, 1: 121–140.
- Johnson, Jeannie L. (2006). *Strategic Culture: Refining the Theoretical Construct*. USA: Defense Threat Reduction Agency.
- Johnson, Jeannie L.; Kerry M. Kartchner and Jeffrey A. Larsen (2009). *Strategic Culture and Weapons of Mass Destruction*. New York. Palgrave Macmillan.
- Johnston, Jan Alastair (1995). *Thinking about Strategic Culture, International Security*. XIX, 4: 32–64.
- Mitch, Mitchell (2013). *Decline, and Fall? The Influence of Military Thinking on Britain's Strategic Culture*. London: Ministry of Defense.
- Snyder, Jack (1977). *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Options, A project Air Force report prepared for the United States*. Santa Monica, CA: RAND Corporation R-2154-AF.
- Sondhaus, Lawrence (2006). *Strategic Culture and Ways of War*. New York: Routledge.

STRATEGIC CULTURE AND NATIONAL SECURITY

VELJKO BLAGOJEVIĆ
University of Defence
Strategic Research Institute
Neznanog junaka 38, Belgrade, Serbia
veljko_bлагоjevic_55@hotmail.com

SUMMARY: The conceptualization of strategic culture, as a relatively new field of study, is a challenge for contemporary scientific thought. The complexity of strategic culture factors and their complex interdependence make the process of its understanding and definition extremely hard and almost elusive. However, the fact that the concept of strategic culture is accepted and used in practice indicates the necessity of its study, regardless of methodological problems and shortcomings connected with the accessibility to relevant data related to the national security issues. This is precisely the aim of this paper – to analyze the main aspects of strategic culture which affect the national security system. On the one hand, strategic culture has a long-term impact on the organization and functioning of the national security system. On the other, it is also an analytical instrument that anticipates the behavior of international policy actors. It is certain that state-level decision makers, top management of the security system, intelligence and security intelligence analysts, and senior military leaders deal with the strategic culture, consciously or not. These are more than enough arguments to draw attention of the scientific and professional audience to strategic culture studies.

KEYWORDS: national identity, strategic culture, national security, security system, international relations